

דף נו

'ואינו עושה יין נסך עד שירד לבור. והתניא יין משיקפה... – לכאורה אפשר היה לומר ששם 'יין' חל עוד קודם גמר מלאכה הקובע לענין חיוב מעשר ושייך לגזור בו משום יין נסך – סובר הגמרא שאין צורך לגזור על סתם יינם ביין שלא נגמרה מלאכתו [אם לא משום חומרא דיינן נסך, כבסמוך]. ולמשנה אחרונה שהיין נאסר משהתחיל להמשך, נראה שזהו רק לענין יין נסך אבל אין מסתבר שייחשב זה גמר מלאכה לענין מעשר. וכן יש בתוס' ר"י מפריס הגדפס מחדש. וכן כתב החזו"א מסברא [ואם כי לפי הגרסא שלפנינו בתוס' (בע"ב בד"ה רבא) מבואר שנקטו שלמשנה אחרונה משהתחיל להמשך נגמרה מלאכתו למעשר (לרבא) – כתב החזו"א שנפלה טעות סופר בתוס' שלפנינו] (עפ"י חדושים ובאורים. וע"ע חזו"א ג, ז).

יש מקום לקיים גרסתנו בתוס' לפי שיטת הרמב"ן והריטב"א שגם משהתחיל להמשך לא נאסר היין כולו אלא מה שנמשך ונצלל בלבד. לפי"ז שייך לומר בסברא שאותו יין אכן נגמרה מלאכתו למעשר.

'משיקפה' – רש"י פרש: משתצוף הפסולת. ומשמע מיד כשתצוף. ואולם הר"ש פרש משיסיר את הפסולת הצפה, ו'שיקפה' כלומר משיטול הקפוי. [וכן משמע ממה שתרצו בסמוך לרב זביד ש'משיקפה' שאמר ר' עקיבא היינו משישלה, פירוש: משיסיר הפסולת שצפה בחבית. ולפרש"י צריך עיון. רש"ש]. ויש מפרשים: משעה שהשמרים שוקעים למטה והיין צף למעלה [כלשון הכתוב (בצפניה א, יב) האנשים הקפאים על שמריהם (ראב"ד – ומובא בריטב"א)]. ורבנו חננאל פרש שהקיפוי הוא הסרת הקצף מעל היין. (ע"ע משנה תרומות ד, יא. וע"ע בפירוש המשנה להרמב"ם מעשרות א; שיטה מקובצת ב"מ צב).

(ע"ב) 'הוא ינוקא דתנא עבודת כוכבים בשית שני' –

'... דודאי אנו רואים קטנים שיש להם דעת גדול, דהא קטנים כבן ח' וט' איכא הרבה שלומדים גמרא גם עם תוס' שצריך הבנה גדולה, וגם מצינו בגמ' ינוקא בן שש שנים דתנא מסכת ע"ז ושאלו מיניה שאלות בדיני יין נסך בע"ז דף נ"ז ע"ב, וינוקא דריש לקיש היה כבר חכם בקטנותו ממש, וילדי האשה דאיתא בגיטין דף נ"ז ע"ב שהיו כולן קטנים וידעו להשיב לקיסר, והבינו כל כך עד שמסרו נפשם להריגה, ובמדרש-רבה איכה פרשה א' סימן נ' איתא שבן השביעי עדיין הניקחו, ושיערו חכמים שנתו ונמצא בן שתי שנים וששה חדשים ושש שעות ומחצה, ואף בדורות הקרובים מפורסם לכל שהגר"א כבן שש היה חכם גדול בתורה, וגם בכל דור רואים קטנים בעלי כשרונות גדולים, וכמו כן הא שייך להיות בקטנות, אבל גורת הכתוב הוא בכל קטנים, אף באלו שיש להם דעת ואף כהגר"א ואף כינוקא דריש לקיש והינוקא שלמד ע"ז בשית שני והילדים של האשה שבהניזקין – שיש להם הדין כאין להם דעת.

וכן הוא הדין דפתוי קטנה אונס גם בכל קטנות, אף שיש להן דעת גדול, שמכל מקום מגורת הכתוב נחשבו לאינן בנות דעת, שדינן כאנוסות שלא נאסרו לבעליהן, ובקטנות כאלו סובר הרמב"ם דאף שהוא ספק ספקא משם אחד (–ספק אם נבעלה באונס ספק ברצון, וגם אם ברצון, שמא קטנה היתה ופיתוי קטנה – אונס) ד'אונס' היה זה בדין, סוף סוף מאחר דפתוי קטנה אונס הוא רק מחדוש התורה נחשבו כאנוסות – אין להחשיב זה משם אחד' (מתוך אגרות משה או"ח ח"ד סב. וע"ש עוד ביו"ד ח"ב ח).

*

'... ואף כי המון עם מחזיקים לעון וחירוף הזכרת שם הנעבד כמו שקורין עובדיו, וכן שם אמו, וראוי להניחם על מנהגם, מכל מקום לפי האמת אין איסור כלל, כמו שבכהאי גוונא נזהרים מלהזכיר מטבע פלונית בלשונם, מ"מ אין בו איסור וגמגום אפילו בפה, כל שכן בכתב. ועוד, דאפילו אם נקרא שם לע"ז ממש כשם אדם, אין איסור להזכיר שמה מאחר דגם שמות בני אדם הם כך... ועוד נראה לי פשוט, דוקא אם נקרא שם על זה אחר שנעשית עבודה זרה, משא"כ אם היה שם לאיזה בית או אילן ואח"כ עשאוהו עבודה זרה, שכבר נקרא בשמו לפני שהיה ע"ז. וזכר לדבר מה שאמרו 'היא באה בגבול'. וראיה משמות שבעה כוכבי לכת שהיו עובדים, ואין מונע מלהזכיר שם 'סטורני' הוא שבתו ו'יובש' צדק ו'לוציפו' שם נוגה אף שהם שמות של עבודה זרה לעובדי ע"ז... (מתוך שו"ת חות יאיר א, ע"ש באריכות).

*

בשם הרה"ק מקאמרנא: אעפ"י שעיקר קיום לא תעשה לומר אפשי ברע ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי (תורת כהנים קדושים ט). בשבת לא יאמר ענין זה... וכן בפסח, אל יאמר כמה נפשי משתוקקת לאכול ולשתות חמץ ומה אעשה – כי חמץ הוא לתא דעבודה זרה (וזה"ק ח"א רכב): ולא ישמע על פיך (עפ"י היכל הברכה – דברים דף פג).

דף נז

'הלוקח עבדים מן העובדי כוכבים... יינן...' – כתב הריטב"א בחדושו (וכ"כ בשם ר"י ורמב"ן) שכל זה אמור רק כלפי מגעם ביין שלנו, אבל יינם של גויים אסור לעולם בהנאה בגזרה מוחלטת, ואין חילוק בין קטן לגדול.

עוד הוסיף הריטב"א שאפילו גר תושב שאינו עובד ע"ז – יינו אסור בהנאה, שלא חילקו חכמים בדבר (וכ"כ הרא"ה רבו. הובא בריטב"א להלן סד:). ולא הקלו אלא במגעו ביין שלנו.

ואולם דעת הרמב"ם (מאכ"א יא, ז' וכן הורו כל הגאונים) והרשב"א (תוה"ב סוף שער ב) ועוד (וכן נפסק בשו"ע קכד, ו), שיינו של גר תושב מותר בהנאה ואסור בשתיה. וה"ה לכל גויים שאינם עובדי ע"ז, כגון הישמעאלים.

[ומהריטב"א נראה שאפילו מגעם ביין שלנו לא פסיקא ליה להתיר בהנאה, וכתב 'שאפשר לדון להתיר' בהנאה. והרי"ד צידד להפך, להתיר מגע גויים בזמן הזה, אפילו הנוצרים אף בשתיה, אלא שסיים: 'ומיהו איני סומך להורות לעשות מעשה'. ועתוס'. וכן יש מקלים במגע גר תושב ביין שלנו, בשתיה. וכן בגוי שמל לשם גירות ועדיין לא טבל (ע' רמ"א קכד, ב). וכתב רש"ל שהקראים דינם כגר תושב לענין מגעם ביין (עט"ז ונקוה"כ שם).

וממה שהסיקו התוס' והרא"ש שראוי לחוש לאסור בהנאה אף בזה"ז שאינם עובדי ע"ז, כי התקנה לעולם קיימת, ומשום חתנות – אין ראייה מוכחת שכמו כן ראוי להחמיר בישמעאלים. וע' בהרחבה בשער המלך (מאכלות אסורות יא, ג) בדיונו על שאיפת אבק הטוטון שפעמים מזלפין אותו בסתם יינם].

ה. גרימת טומאת פירות חולין בארץ ישראל [בזמן שהטהרה נוהגת]; למשנה ראשונה אסור ולמשנה אחרונה מותר. ודוקא בפירות של נכרי שלא יבואו לידי תרומה, אבל פירות של ישראל הטבולים לתרומה – אסור לטמאם משום שאסור לטמא תרומה גם בעודה בטבלה (רש"י), וכמו שנתבאר.

א. אם כבר נולד ספק טומאה – עד שלא נגמרה מלאכתם למעשר מותר לגרום להם טומאה (עפ"י תוס').

ויש מתירים אפילו אם לא נולד ספק טומאה כל שאין הפסד כהן, כגון שיפריש תרומה על הפירות ממקום אחר. לא אסרו אלא בעם הארץ שלא יפריש ממקום אחר (עפ"י הר' יהודה בשם רש"י. ועתוס' נדה ו).

ב. להלכה מותר לגרום טומאה לחולין כאלו שלא יבואו לידי תרומה וחלה. כמו כן מותר לטמא בידים פירות מתוקנים שכבר הופרשו מהם תרומות ומעשרות (רמב"ם טומאת אוכלין טז. ט. וע"ש בכסף משנה שחולין שאינם מתוקנים אסור לטמאם בידים ומותר לגרום להם טומאה. ובתוי"ט סופ"ה דשביעית תמה על כך, שאין לחלק בין גרימה לטימוי בידים).

ג. בחו"ל לדברי הכל מותר לטמא חולין (עתש"ב ח"א יד). וכן בארץ, באכילים שאין בהן תרומה (עתוס' חולין ב:).

דף נו

צח. מתי נגמרה מלאכת היין למעשר?

כמוזכר לעיל, נחלקו חכמים ורבי עקיבא אימתי גמר מלאכת היין למעשרות; משיקפה היין או משישלה (כן תרצו משנת מעשרות אליבא דרב וביד). ונפקא מינה שאסור בשתית עראי מאותה שעה.

א. דוקא כשראה פני הבית אח"כ, או נאסר בשתית עראי. או כשהגת נמצאת בתוך בית. אבל בשדה בכל אופן שתית עראי מותרת (עתוס').

ב. אמרו בתוספתא (תרומות ג), משיהלכו הדרוכות בגת שתי וערב – תורמים אותה. ואעפ"י שכפי האמור עדיין לא נגמרה מלאכתו למעשר, יש לומר שגמר מלאכה לענין תרומה שונה ממעשר (עפ"י ריב"ז מעשרות א). ויש אומרים שאעפ"י שמותר בשתית עראי, אם רוצה יכול להפריש תרומות ומעשרות משעת הדריכה (ע' אור שמח תרומות ה, ד).

שאר היין שעדיין בגת העליונה ובצינור – לא נגמרה מלאכתו ומותר בשתית עראי ללא מעשר. לדעת רבא, תנא דמתני' נוקט דעה שלישית; משירד היין לבור כבר נגמרה מלאכתו למעשר.

א. לפי דברי התוס' שלפנינו מבואר שלפי משנה אחרונה משהתחיל היין להמשך נחשב גמר מלאכה למעשר. ויש חולקים (עתור"י מפריז; חזו"א).
ב. הרמב"ם (מעשר ג, יד) פסק: משישלה בחבית.

דפים נו – נז

צט. מה דין היין שנגע בו עכו"ם באופנים דלהלן?

א. נגע ברגלו.

ב. נגע בלא כוונה; נגיעת קטן שאין בו דעת; נגיעה ע"י דבר אחר.

א. נגיעת עכו"ם ברגלו, כגון בדריכת היין בגת; הביאו מעשה בתינוק חכם שהתירו בהנאה, שניסוך דרגל אין שמו ניסוך. ומבואר בגמרא שאפילו לרבי נתן האוסר בהנאה יין שנגע בו נכרי למדידה, אם נגע ברגל מותר בהנאה. ולרבי שמעון מותר אפילו בשתיה. [מעשה בין שדרכו נכרי והשהה שמואל את היין, אולי ימצא תנא הסובר כרבי שמעון להתירו בשתיה].

א. הרמב"ם (מאכ"א יא, יב) פסק שעכו"ם שדרך היין ולא נגע בו וישראל עומד על גביו – אסור בשתיה [ומותר בהנאה]. וכ"פ הריטב"א [וכן הסיקו להלן ס: שאין הלכה כר"ש. וכ"כ התוס' נח. ד"ה איקלע]. ואילו הרי"ף דחה סוגיא דינוקא והשמיטה מהלכה. ער"ן.

ב. כל זה אמור כשנגע ברגל לכוונה מסוימת, כגון דריכת ענבים. אבל נגיעה ברגל שלא לצורך – מחלוקת הראשונים (ערא"ש, רשב"א ור"ן). אם אמר בפירוש לשם עכו"ם – לא שמענו (חזו"א מז).

ב. נגיעה ביד שלא בכוונת ניסוך, כגון שמדד עובד כוכבים יין של ישראל בהכנסת ידו וזרועו; לדברי תנא קמא בברייתא – ימכר. ורבי נתן אוסר. (ויש חילוק בין מדידה וכד' שטרוד בה, ובין מגע שלא בטירדת מלאכה וכד' – ע' לקמן נח).

נגע ללא כוונת נגיעה כגון שנפל עובד כוכבים לבור – ימכר. ורבי שמעון מתיר אף בשתיה (משנה ס: אבל במדידה ביד לא התיר ר"ש בשתיה (תד"ה דאי). ואפשר אף בהנאה אסר – עתוס' (סד"ה אי) שצדדו [עפ"י לשון הגמרא ס: [שכל מה שמתיר ר"ש בהנאה מתיר גם בשתיה. ולהלן ס: מבואר מפרש"י שר"ש מתיר בשתיה בנכרי המטפח על בועות היין, הגם שנגע בין ממש. וצ"ע האם שונה זה ממדידה ביד].

תינוק בן יומו אמר רב: עושה יין נסך. ודוקא לענין איסור שתיה, אבל בהנאה – מותר. וכן הורה רב אודות גוי שנגע ביין ללא כוונה.

אמר ר"ת: דוקא כשנגע בגופו, אבל נגיעה ע"י דבר אחר שלא בכוונת מגע – מותר אף בשתיה (ואפשר אף אם יודע שיגע אלא שאינו מתכוין לכך. עתוס' להלן ס: ד"ה מעשה). וכן דעת הרא"ש (כ) וכן הביא מהגאונים.

ואולם לפי גרסתנו נראה שאין חילוק בדבר. וכ"כ רש"י (נח: ד"ה אסור), רמב"ן ריטב"א ור"ד ועוד, שאף על ידי דבר אחר נאסר בשתיה.

עוד נחלקו הראשונים בנגיעה [סתמית] ע"י דבר אחר בכוונה; לרבנו תם ורשב"א אסור בשתיה ומותר בהנאה, ולהרא"ש וסמ"ג ובעל התרומות, אסור אף בהנאה.

מבואר מהסוגיא שלדעת שמואל [למ"ד 'רוקן טהור'] מוכח מהברייתא דלא כרב, ותינוק בן יומו אינו עושה יין נסך ומותר אף בשתיה.

א. 'בן יומו' לאו דוקא, הוא הדין לכל קטן שאינו יודע בטיב עכו"ם ומשמישה (עפ"י תוס').

ב. לענין מגע גדול שלא בכוונה, כתבו התוס' (נח: ד"ה והא) שמודה שמואל לאסור בשתיה.

ג. בה"ג ועוד ראשונים פסקו כשמואל. ואילו ר"י ור"ת פסקו כרב, לאסור בשתיה.

ועוד אמר ר"י: יש לחלק בין אי-כוונת-מגע שרק בזה מצינו התר, ובין אי-כוונת-ניסוך כשכיוון ליגע, שבזה לא מצאנו התר מפורש. אבל ר"ת לא רצה לאסור בזה. ונפקא מינה לגויים בזמן הזה שאינם אדוקים בע"ז וכיון שאין כוונתם לניסוך יש להשוותם למגע תינוק. וכתבו התוס' בשם רש"י והגאונים, שסומכים להתיר בהנאה. אבל יש לחכך בדבר 'המחמיר תבוא עליו ברכה' (תוס'). ולהלן נח: הביא ר"י בסתם מהא"ו להתיר בהנאה. וכן כתב הרא"ש.

ואם רואים שדעתו בנגיעתו כדי להכעיס את ישראל ולהפסידו, יש להתיר אפילו בשתיה, שבאופן זה לא גזרו חכמים (תוס' להלן נח: ד"ה כתב, בשם רב האי גאון ועוד).